

του προεδρείου προς το λαό της Κρήτης και λοιπά έγγραφα αναφερόμενα στις πολεμικές επιχειρήσεις. Υπόμνημα των Ναυάρχων των Μ. Δυνάμεων προς τη Συνέλευση των Κρητών για τη σύσταση εξαμελούς εκτελεστικής επιτροπής η οποία θα αναλάμβανε την προσωρινή διοίκηση του νησιού (25/6/1898) και λοιπά διπλωματικά έγγραφα. Εισηγητική έκθεση του Προέδρου της Γενικής Συνελεύσεως Ι. Σφακιανάκη επί του σχεδίου του Πολιτεύματος, το οποίο υπέβαλαν προς διαβούλευση οι Ναύαρχοι των Μ. Δυνάμεων. Οριστικό κείμενο των Μ. Δυνάμεων επί των αρχών του προσωρινού πολιτεύματος (1898). Αρμένιοι, Χανιά (Κρήτη).

Σ. Π α π α ν τ ω ν ά κ η ς, *Κρητικά ήτοι Συλλογή Α. τῶν διπλωματικῶν ἐγγράφων τῆς ἐπαναστατικῆς συνελεύσεως, τῆς συνελεύσεως τῶν Κρητῶν, τοῦ ἐκτελεστικοῦ, τῶν ναυάρχων κ.τ.λ. Β. τῶν ἐγκυκλίων τῆς συνελεύσεως καὶ τοῦ ἐκτελεστικοῦ μετὰ σημειώσεων ἱστορικῶν*, Χανιά 1901, σ. 1-168⁷⁴.

1141

1898. Γενικές αρχές λειτουργίας του προσωρινού καθεστώτος της Κρήτης. Κυριακόπουλος, *Συντάγματα. Μέρος τέταρτον. Κρήτη. Η' «Ὁριστικὰ Κείμενα τῶν βῆσεων αἰτήσεις θὰ χρησιμεύσωσι πρὸς ἐγκαθίδρυσιν τοῦ προσωρινῦ πολιτεύματος διὰ τὴν διοίκησιν τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς νήσου»*, σ. 805-808.

1142

1898-1908. Ιδιωτικά δικαιοπρακτικά έγγραφα και κανονισμός κοινότητας. Καβάλα.
Ν. Ρ ο υ δ ο μ έ τ ω φ, *Ἡλληνορθόδοξη κοινότητα Καβάλας ἀπὸ ἑναν κώδικα τῶν ἐτῶν 1895-1908*, Καβάλα 1998, σ. 34-35, 49-59, 133, 253-273.

1143

1898-1912. Διπλωματικά και πολιτειακά κείμενα (Ψηφίσματα της Βουλής

74. Το έγγραφο των σ. 79-83 αναδημοσιεύθηκε στο Κυριακόπουλος, *Συντάγματα. Μέρος τέταρτον. Κρήτη. Ζ'. «Υπόμνημα ἐκδοθὲν εἰς τοὺς ἀπεσταλμένους τῶν συνελεύσεων τῶν Κρητῶν ὑπὸ τῶν Ναυάρχων παρισταμένων καὶ τῶν προξένων τῶν τεσσάρων Δυνάμεων»*, σ. 801-804.

των Κρητών και λοιπά κείμενα σχετικά με το πολιτειακό καθεστώς της Κρήτης. Προτάσεις Ενώσεως της νήσου με την Ελλάδα και σχετικές ανακοινώσεις – απαντήσεις των Μ. Δυνάμεων). Συνταγματικά Κείμενα (Κρητικά Συντάγματα 1899 και 1907), Πρακτικά Συνεδριάσεων της προς Σύνταξιν Σχεδίου Πολιτικής Επιτροπής, Πρακτικά Συνελεύσεων των Κρητών, Διατάγματα εκλογής Πληρεξουσίων Συντακτικών Συνελεύσεων και άλλα συναφή κείμενα. Ποινικός Νόμος Κρήτης (1899), Οργανισμός δικαστηρίων (30/8/1901), Κρητικός Κώδικας Πολιτικής Δικονομίας (23/7/1903), Νόμος περί Ποινικής Δικονομίας της Κρητικής Πολιτείας (23/7/1903), Αστικός Κώδικας Κρητικής Πολιτείας (23/7/1903). Τα κείμενα συνοδεύονται από τις σχετικές αιτιολογικές εκθέσεις, τα τροποποιητικά ή συμπληρωματικά διατάγματα και τις ερμηνευτικές εγκυκλίους. Κρήτη.

Σ. Παπαμανουσάκης (έπιμ.), «Κρητικός Κώδιξ ΙΙΙ. Περίοδος Γ': Κρητική Πολιτεία (1898-1912). Μέρος πρώτο», *Τάλως* 5/1-3 (1995), σ. 13-771, 777-1211⁷⁵

ΑΙΤΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΚΘΕΣΗ ΤΟΥ ΣΧΕΔΙΟΥ ΤΟΥ ΑΣΤΙΚΟΥ ΚΩΔΙΚΑ
ΤΗΣ ΚΡΗΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΕΙΑΣ ΕΤΟΥΣ 1903

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

«Πρός τήν Ἀνωτέραν Διεύθυνσιν τῆς Παιδείας καί τῆς Δικαιοσύνης.

Κύριε Σύμβουλε,

Ἡ διά τοῦ ἀπό 1ης Ὀκτωβρίου 1902 Ἡγεμονικοῦ Διατάγματος συστάσα Νομοπαρασκευαστική Ἐπιτροπεΐα «πρός ἐπεξεργασίαν τῶν κειμένων δικαστικῶν νόμων καί πρὸς παρασκευήν τῶν ἀναγκαίων νέων τοιούτων», περατώσασα τήν ἐργασίαν αὐτῆς ἐπὶ τοῦ Ἀστικοῦ Κώδικος, ἀνέθετο ἡμῖν νά ὑποβάλωμεν πρὸς Ὑμᾶς τό καταρτισθέν σχέδιον μετ' ἐκθέσεως συνοπτικῆς περὶ τῆς τηρηθείσης μεθόδου καί τῆς ἐν γένει οἰκονομίας αὐτοῦ. Ὑπερτάτης πολιτικῆς καί κοινωνικῆς σπουδαιότητος λόγοι ἐπιβάλλουσι τήν ἀντικατάστασιν τῆς νῦν διεπούσης τᾶς ἀστικᾶς τῶν Κρητῶν σχέσεις νομοθεσίας, μή ἀνταποκρινομένης πλέον, καί οὐδέποτε ἴσως ἀνταποκριθείσης, πρὸς τό ἐν τῇ Νήσῳ καθεστώς, οὐδ' ἐν ἀρμονίᾳ πρὸς τήν λοιπὴν νομοθεσίαν τελούσης. Ἡ ἀνάγκη αὕτη οὐδέποτε σπουδαίως ἠμφισβητήθη, ζωηρά δέ ἀπὸ πολλοῦ διεξήχθη καί διεξάγεται συζητήσεις περὶ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν θα ἡδύνατο ἐπιτυχέστερον νά ἐπέλθῃ ἡ πλήρωσις αὐτῆς· τοῦτο ἀκριβῶς ὑπῆρξε τό κύριον ζήτημα, ὅπερ καί τήν Ἐπιτροπεΐαν ἀπασχόλησεν, ἐνδελεχῶς εἰς τήν μελέτην αὐτοῦ ἐγκύψασαν τιθεμένου ἐκτὸς πάσης συζητήσεως τοῦ ἀδυνάτου τῆς συντάξεως ἰδίου, ἰθαγενοῦς, οὕτως εἰπεῖν, κώδικος, ἀλλ' ἀπολύτως ἐπιβεβλημένου ὄντος νά εἰσαχθῇ ὑφισταμένη τις ἀστική

75. Για τις προγενέστερες αποσπασματικές εκδόσεις βλ. Παπαμανουσάκης, ό.π., στην αρχή κάθε πηγής.

νομοθεσία, τρεῖς ἦσαν αἱ ἐνδεικνύμεναι ὁδοί: ἡ εἰσαγωγή τῆς Ρωμαϊκῆς ἀστικῆς νομοθεσίας ὡς θετικοῦ δικαίου, ἡ εἰσαγωγή τινος τῶν σήμερον ἰσχυόντων κωδίκων, καὶ δὴ τοῦ νεωτάτου καὶ τελειοτάτου πάντων τοῦ Γερμανικοῦ, καὶ ἡ εἰσαγωγή τοῦ νομοσχεδίου, ὅπερ ἐν ἔτει 1874 εἶχεν ὑποβληθῇ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Βουλὴν. Ἐκάστη τῶν λύσεων τούτων πολλὰ ἔχει τὰ ὑπὲρ αὐτῆς καὶ τὰ κατ' αὐτῆς ἐπιχειρήματα, εἰς τὴν στάθμισιν τῶν ὁποίων ἐπὶ πολὺ ἡ Ἐπιτροπεία ἠσχολήθη.

Τὸ Ρωμαϊκὸν δίκαιον εἶναι βεβαίως ἡ ἀνεξάντλητος πηγή, ἐξ ἧς πάντες οἱ νεώτεροι νομοθέται ἤντησαν, ἡ στερεὰ βάσις, ἐφ' ἧς πᾶσαι σχεδὸν αἱ μεταγενέστεραι νομοθεσίαι ἐστηρίχθησαν κατὰ τὴν διαρρυθμίσιν τῶν ἀστικῶν σχέσεων· ὑπὲρ πᾶσαν δ' ἄλλην νομοθεσίαν ἔνεκα τοῦ τρόπου καθὼν συνετάχθη καὶ διευτυπώθη συνετέλεσεν εἰς τὴν προαγωγὴν τῆς ἐπιστήμης καὶ τὴν μόρφωσιν τοῦ νομικοῦ κόσμου· ἡ εἰσαγωγή αὐτοῦ ἐν Ἑλλάδι ὡς θετικοῦ δικαίου ὑπῆρξεν ἡ κυρία αἰτία, δι' ἣν ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην ἐπιστήμην προήχθη ἐν ταύτῃ ἡ νομικὴ καὶ εἰς αὐτὸ ὀφείλονται τὰ κράτιστα τῶν συγγραμμάτων τῆς Ἑλληνικῆς νομικῆς φιλολογίας. Προκειμένου δέ περὶ τμήματος τοῦ Ἑλληνισμοῦ ὅσον ἡ Κρήτη ταυτιζομένου κατὰ τὰς ἰδέας, τὰ αἰσθήματα καὶ τὸν χαρακτῆρα πρὸς τὸ λοιπὸν ἔθνος καὶ ὅσον ἡ Κρήτη ἐγγύς εὕρισκομένου πρὸς τὸ ἀπὸ τοσοῦτου χρόνου ὀνειροπολούμενον καὶ διὰ τοσοῦτων θυσιῶν καὶ ἀγώνων ἐπιδιωκόμενον τέρμα τῆς Ἑθνικῆς ἀποκαταστάσεως, ζωηρῶς ὥθει ἡ καρδιά τὴν Ἐπιτροπεῖαν πρὸς τὴν ἀποδοχὴν ταύτης τῆς νομοθεσίας, μέχρις οὗ καὶ πολιτικῶς ἠνωμένη μετὰ τοῦ ἐλευθέρου Βασιλείου ἡ Κρήτη κοινὸν ἀποκτήσῃ μετ' αὐτοῦ τὸν κώδικα τον ρυθμίζοντα τὰς ἀστικὰς τῶν Ἑλλήνων σχέσεις. Οὐδ' ἐλησμόνησεν ἡ Ἐπιτροπεία ὅτι καὶ οἱ ἀσχοληθέντες εἰς τὴν ἐξήγησιν τῆς ἐν Γερμανίᾳ ἀπὸ τοῦ Μεσαίωνος ἤδη διὰ τῆς ἐπιστήμης τῆς νομολογίας καὶ τῶν ἐθνικῶν εἰσαγωγῆς τοῦ Ρωμαϊκοῦ δικαίου καὶ τῆς διατήρησώς αὐτοῦ ἐν ἰσχύϊ καὶ μετέπειτα μέχρις ἐσχάτων καίτοι εἰς πλεῖστα τῶν κατ' ἰδίαν γερμανικῶν κρατῶν ἐνομοθετήθησαν ἰδία ἐγχώρια δίκαια, σπουδαῖον εἰς τοῦτο ἐλατήριον εὕρισκousι τὴν ἐθνικὴν ἰδέαν τῆς ἀριστείας τοῦ δικαίου, ἣν ὀριστικῶς πλέον καὶ πληρέστερον ἐξυπηρετεῖ ἐκεῖ ὁ νέος Παγκρητικὸς κώδιξ.

Ἐναντι ὅμως τῶν ἀληθῶς βαρυνημάτων τούτων λόγων τῶν ὑπὲρ τοῦ Ρωμαϊκοῦ Δικαίου, ἔταξεν ἡ Ἐπιτροπεία ἐν τῇ ψυχρᾷ, ὡς προσήκε, βασάνῳ καὶ μελέτῃ αὐτῆς τοὺς ἐπίσης σημαντικούς λόγους, οἵτινες ἀπέτρεπον αὐτὴν ἀπὸ τῆς λύσεως ταύτης. Καὶ δὲν ἠδυνήθη νὰ πεισθῇ ὅτι τῇ ἐπιτρέπετο νὰ συστήσῃ τὴν ἐν τῷ εἰκοστῷ αἰῶνι εἰσαγωγὴν ὡς θετικοῦ δικαίου νομοθεσίας, πρὸ δέκα καὶ πέντε αἰώνων καταρτισθείσης ἐπὶ τῇ βάσει ἄλλου πολιτισμοῦ, ἄλλων ἠθῶν καὶ ἐθίμων, ἄλλης κοινωνικῆς καὶ πολιτειακῆς καταστάσεως, οὐ μόνον δέ τῷ λαῷ μὴ προσιτῆς, ἀλλὰ καὶ παρὰ τῶν ἐπιτετραμμένων τὴν ἐφαρμογὴν αὐτῆς, ὅπου ἰσχύει, οὐχὶ διὰ τῶν κειμένων, ἀλλὰ διὰ τῶν συγγραμμάτων τῶν ἐρμηνευτῶν μᾶλλον χειριζομένης. Αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν ἡ ἰδέα ὅτι Πολιτεία συντεταγμένη καὶ ἐλευθέρα, ἐνεργὸν ἔχουσα νομοθετικὴν ἐξουσίαν, εἰσάγει ὡς ἀστικὸν νόμον οὐχὶ ὠρισμένας διατάξεις κανονιστικὰς τῶν ἐννόμων σχέσεων, ἀλλ' ὁλόκληρον τὴν περὶ Ρωμαϊκοῦ δικαίου φιλολογίαν, τὴν στηριζομένην εἰς ἄγνωστα ἐν πολλοῖς, ἀπρόσιτα κατὰ τὸ πλεῖστον καὶ ἀμφίβολα ἐν πᾶσι σχεδόν, ἐν μέρει δέ καὶ ἀλλόγλωσσα, κείμενα, ἐθεωρήθη ὡς ἀντικειμένη εἰς πᾶσαν καλῶς ἐννοουμένην νομοθετικὴν ἀρχήν.

Ἐκρίνεν ἐπομένως ἡ Ἐπιτροπεία ὅτι δὲν ἠδύνατο ν' ἀποδεχθῇ τὴν διὰ τοῦ Ρωμαϊκοῦ δικαίου λύσιν, ἀφοῦ μάλιστα τὰς οἰκογενειακὰς καὶ κληρονομικὰς σχέσεις, αἵτινες εἶναι αἱ κατ' ἐξοχὴν ἐπὶ τοῦ ἐθνικοῦ χαρακτῆρος τοῦ λαοῦ ἐπιδρωσαι, διέπει ἤδη τὸ Ρωμαϊκόν

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

καί Βυζαντινόν δίκαιον, οὐδέ σκέψις δ' ἐγένετο ὅπως παύσωσιν ἐφεξῆς οὕτω ρυθμιζόμεναι...

... Ἀλλά καί ἕτερον παρεμβάλλεται πρὸς εἰσαγωγὴν αὐτοῦ κώλυμα. Πᾶς νόμος, καί δὴ ἀστικός νόμος, ὅπως τύχη ὀρθῆς ἐφαρμογῆς, χρήζει πρὸ παντός συστηματικῆς καί ἐπιστημονικῆς ἐρμηνείας· ἀλλ' ἐν αὐτῇ τῇ Γερμανίᾳ γνωστὸν εἶναι ὅτι οἱ ἐρμηνευταὶ εὐρέθησαν πρὸ ἀνυπερβλήτων δυσχερειῶν, ἅς μόνον ἡ προιοῦσα ἐπιστημονικὴ ἀνάπτυξις θέλει ἐξαφανίσαι· καί θα παρέλθωσιν ἴσως δεκάδες ἐτῶν καί πολλαὶ θ' ἀναπτυχθῶσι θεωρίαι καί διάφορα θά γραφῶσι συστήματα, μέχρις οὗ ἐκλίπωσιν αἱ δυσχερεῖαι αὗται. Πῶς ἔσται λοιπὸν δυνατόν νά παραδοθῇ εἰς τὸν νομικὸν τῆς Κρήτης κόσμον πρὸς ἐφαρμογὴν ἀστική νομοθεσία, ἣς οὔτε πλήρης ἐρμηνεία ἐγένετο ἔτι οὔτε πολυχρόνιος ἐφαρμογή, ὥστε πλουσία νά καταρτισθῇ νομολογία, ὅταν μάλιστα δέν εἶναι πολλοὶ οἱ κατέχοντες τὴν γλῶσσαν ἐν ἣ πρωτοτύπως ἐγράφη καί ἐν ἣ ἐρμηνεύεται ὑπὸ τῶν συγγραφέων καί τῶν δικαστηρίων; Μέγα ἄλλως μέρος τοῦ Γερμανικοῦ κώδικος, τὸ ἐμπράγματον δίκαιον, εἶναι οὕτω διεσκευασμένον καί ἐπὶ τοιούτων στηρίζεται βάσεων, ὥστε ἀπολύτως ἀποκλείεται πᾶσα σκέψις περὶ εἰσαγωγῆς αὐτοῦ ἐν Κρήτῃ, ἀφοῦ μάλιστα ἰσχύει ἤδη ἐν ταύτῃ σύστημα μεταγραφῆς καί ὑποθηκῶν ὁμοιον πρὸς τὸ Ἑλληνικόν, ἥτοι ὅλως διάφορον τοῦ γερμανικοῦ, καί οὐ μόνον εἶναι ἀδύνατον νά μεταβληθῇ τοῦτο, ἀλλὰ τοῦναντίον πρὸς αὐτὸ δέον χάριν τῆς ἐνότητος τοῦ ὅλου συστήματος νά προσαρμοσθῶσι καί τὰ λοιπὰ τοῦ ἐμπραγματου δικαίου τμήματα. Διὰ πάντας τοὺς λόγους τοῦτον τὸν Γερμανικὸν κώδικος ὡς συνόλου δέν ἠδύνατο ἡ Ἐπιτροπεία ν' ἀποδεχθῇ τὴν ἐν Κρήτῃ εἰσαγωγὴν. Ἐκρινεν ὁμως ὅτι ὤφειλε νά παραλάβῃ ἐξ αὐτοῦ ὅ,τι καλὸν καί χρησιμὸν καὶ κυρίως ἐν πλείστοις ν' ἀκολουθήσῃ τὴν ἀκριβολόγον καί ἀληθῶς ἐπιστημονικὴν αὐτοῦ διατάξιν.

Τὸ Ἑλληνικὸν νομοσχέδιον τοῦ ἔτους 1874 συνετάχθη ἐπὶ τῶν ἀρίστων νομομαθῶν, ὡς παρήγαγεν ἡ νεώτερα Ἑλλάς, εἶναι ἀναμφισβήτητος ἔργον καί πειθαυγὲς πεφωτισμένης ὁσας καί ἂν ὑποτεθῇ ἔχον ἀτελείας, ἀπαραιτήτους βεβαίως, δι' ἣν ἐποχὴν συνετάχθη, ἔχει ὁμως τὸ μέγα πλεονέκτημα, ὅτι ἐνέχει Ἑλληνικὸν χαρακτῆρα καί βεβαίως ἑλληνικώτερον τοῦτου ἀστικὸν νομοθέτημα δέν εἶναι δυνατόν νά εὐρεθῇ. Εἰσαγόμενον λοιπὸν εἰς τὴν Κρήτην, δέν θέλει φανῇ ξένον καί ὀδυνηρὸν· ἡ ἐρμηνεία καί ἡ ἐφαρμογή αὐτοῦ δέν θά προσκρούσῃ πρὸ δυσχερειῶν ἀνυπερβλήτων, διότι πολὺτιμον βοήθημα ἔσονται τῶν Γάλλων καί Ἰταλῶν ἐρμηνευτῶν τὰ συγγράμματα, ἡ δασιλὴς νομολογία τῶν δικαστηρίων τῶν δύο τούτων κρατῶν καί ἡ ἑλληνικὴ ἔτι φιλολογία. Κατὰ τὴν σύνταξιν αὐτοῦ ὡς βάσις ἐτέθησαν κυρίως οἱ κώδικες τῆς Γαλλίας καί τῆς Ἰταλίας, πολλαὶ διατάξεις τῶν ὁποίων διεσκευάσθησαν κατὰ τὰς ὑποδείξεις τῶν ἐρμηνευσάντων αὐτοὺς συγγραφέων· συνεβιβάσθη δέ τὸ ὅλον πρὸς τὴν σύγχρονον ἐν Ἑλλάδι περὶ δικαίου συνείδησιν καί προσηρμόσθη πρὸς τὴν ὅλην ἑλληνικὴν νομοθεσίαν· ἀλλὰ καί πρὸς τὴν ἰσχύουσαν ἐν Κρήτῃ νομοθεσίαν ἡ προσαρμογὴ αὐτοῦ δέν εἶναι λίαν δυσχερὴς, διότι καί ὁ νόμος περὶ μεταγραφῶν καί ὑποθηκῶν καί ὁ νόμος περὶ ἐπιτροπείας καί κηδεμονίας καί ἄλλοι νόμοι ἐπὶ τῇ βάσει αὐτοῦ συνετάχθησαν, καί τὸ οἰκογενειακόν ἔτι καί κληρονομικὸν δίκαιον τῶν Βυζαντινῶν, τὸ ἐν Κρήτῃ ἰσχύον, ἄνευ πολλῶν ἀτόπων δύναται μετ' αὐτοῦ νά συμπολιτεύηται ...»

1144

1898-1912. Νόμοι καὶ νομοθετικά διατάγματα τῆς περιόδου τῆς Κρητικῆς Πολιτείας. Προκηρύξεις, ψηφίσματα, ἐγκύκλιοι καὶ λοιπὰ ἐγγράφα